This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.
Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod međunarodnom licencom Creative Commons Attribution 4.0.

NASTAVAK SINTAKSIČKOG PUTOVANJA: DRUGA KNJIGA GRAMATIKE BOSANSKOGA JEZIKA. SINTAKSA ISMAILA PALIĆA

DRUGA KNJIGA *GRAMATIKE BOSANSKOGA JEZIKA*. *SINTAKSA* ISMAILA PALIĆA

Univerzitet u Sarajevu – Institut za jezik, Sarajevo, 2025.

Samo godinu dana nakon izlaska prvog toma (2024) u izdanju Instituta za jezik Univerziteta u Sarajevu pojavila se i druga knjiga *Gramatike bosanskoga jezika*. *Sintaksa* najeminentnijeg i najplodonosnijeg bosanskohercegovačkog gramatičara – Ismaila Palića. Drugi tom u sadržajnom smislu predstavlja nastavak trodijelno zamišljenog projekta izrade nove *Gramatike bosanskoga jezika*, utemeljene na višegodišnjem pomnom promišljanju najznačajnijih gramatičkih, semantičkih i pragmatičkih tema, kao kapitalnog djela u lingvističkoj bosnistici na najvišoj naučnoj razini i s teorijsko-metodološkog i s analitičkog aspekta s obzirom na to da sintaksičkom opisu bosanskoga jezika daje teorijsko-eksplikativne okvire.

Knjiga obuhvaća sedam poglavlja, i to: *Imenička fraza*, *Pridjevska fraza*, *Priložna fraza*, *Prijedložna fraza*, *Determinativna fraza*, *Negacija* te *Tipovi rečenica i govorni činovi*. Jedna od najvažnijih karakteristika nove *Gramatike bosanskoga jezika* jeste autorova opredijeljenost da rečenicu opiše ne samo s gramatičkog nego i sa semantičkog i s pragmatičkog stajališta, čemu tradicionalne gramatike suštinski nisu posvećivale osobitu pažnju. U tom smislu semantički aspekt rečenice razmatra se kroz denotativna i konstrukcijska značenja njenih konstituenata, dok se pragmatički aspekt tiče konteksta i ukupnih kontekstualnih resursa koji utječu na interpretaciju sadržaja rečenice, a što je osobito značajno za savremene gramatičke pristupe u lingvističkim istraživanjima.

Najsloženije je i najobimnije prvo poglavlje – o imeničkoj frazi, u kojem se najprije daje pregled strukture imeničkih fraza te se govori o kvantifikatorima, determinatorima, modifikatorima i komplementima

kao zavisnicima imeničke fraze, a potom se razmatra broj i brojivost te brojive i nebrojive imenice i njihova interakcija s brojem kao gramatičkom kategorijom karakterističnom za imeničke fraze. Autor ističe kako je ključna razlika na planu konceptualizacije između brojivih i nebrojivih imenica u tome što prve označavaju klasu pojedinačnih entiteta iste vrste, dok to druge ne označavaju. Brojive imenice naime označavaju klasu predmeta čiji je minimalni zbir suštinskih obilježja isti, npr. imenica *stolica* i sl., dok se drugima označavaju entiteti koji nisu inherentno ograničeni (npr. imenica *so*), pa će *so* ostati *so*, kako kaže sam autor, i „kad je ima tona i vreća i kilogram i šaka i prstohvat" (str. 23). Prototipne nebrojive imenice svakako su gradivne, npr. *so*, *brašno*, *šećer*, *pijesak*, *zlato* i sl. Odlikuju se izrazitom homogenošću entiteta koji imaju tzv. karakteristiku *stežljivosti*, što ih čini jednako sadrživima u svakom njihovom dijelu. Posebno se govori o *singularia* i *pluralia tantum* i odnosu jednine i množine, odnosno o načinu konceptualizacije pojedinih entiteta ili mnoštva i njihovom formalnom izrazu.

Slijedi zatim interpretacija roda kao gramatičke kategorije imeničkih riječi koja regulira naročit tip njihova slaganja ili kongruencije s povezanim konstituentima s kojima ulaze u sintaksičke konstrukcije, a posebno je značajna pažnja u ovome poglavlju s pravom posvećena gramatičkoj kategoriji padeža, koja označava sistem paradigmatskih oblika imeničkih riječi i s njima povezanih drugih deklinabilnih riječi u konstrukciji. Naglašava se kako svaki padež posjeduje svoje jezgreno značenje obilježeno unifikativnošću i distinktivnošću, što znači da je padežno značenje organizirano u semantičku mrežu u čijem je središtu shematično značenje kao njezin glavni čvor prema kojemu su postavljena specifična padežna značenja po principu uključenosti. Bosanski jezik raspolaže sa sedam padeža, od kojih se tradicionalno nominativ i vokativ ubrajaju u tzv. samostalne padeže, dok su ostali nesamostalni, zavisni ili kosi. U padežnom sistemu nominativ se odlikuje najapstraktnijim značenjem – forma za imenovanje, pa se u praksi uglavnom definira kao padež subjekta, odnosno kao čisto sintaksički padež, koji najčešće ima semantičku ulogu općeg vršioca ili agensa. Vokativ se također određuje preko svoje funkcije – komunikacijsko-pragmatičke, a ne općejezičke. To je padež obraćanja, usmjeren na sagovornika, npr. *Ema, čuješ li me?* Stoga je izrazito apelativne naravi i u iskazima je obično popraćen imperativom kao sredstvom izricanja direktivnosti. Genitiv je semantički i

sintaksički najsloženiji padež u okviru kojega su temeljne potkategorije ablativnost, partitivnost i posesivnost. Dativu je svojstveno shematično značenje *osobe mete* s kojom se povezuje pojam *osobne sfere*, a najčešće se govori o dativu primaoca, dativu korisnika, dativu pogođenog posjednika, dativu ophođenika, dativu doživljavača ili iskusioca, alativnom, ocjeniteljskom i pragmatičkom dativu. Shematično je značenje akuzativa značenje cilja, odnosno tačke ili granice dosegnute kretanjem, prijenosom kakve energije i sl., odnosno za ovaj je padež karakterističan scenarij kontaktne ili granične direktivnosti. Instrumentalu je svojstven shematični koncept paralelizma, koji se u osnovi odnosi na relaciju dvaju entiteta što u scenarijima kretanja zadržavaju jednak međusobni razmak, pri čemu je jedan fokusiran, a drugi nefokusiran. Instrumentalu u takvom scenariju pripada mjesto orijentira ili nefokusiranog entiteta. I na kraju se interpretira lokativ sa shematičnim značenjem smještenosti koga ili čega, odnosno značenjem prostora povezanog sa statičnim scenarijima. Karakterističan je po tome što je morfološkim oblikom jednak dativu i što se redovito pojavljuje kao komplement prijedloga u prijedložnim frazama.

Nakon vrlo preglednoga dijela o padežima i njihovim značenjskim okvirima autor se detaljnije pozabavio: kvantifikatorima, determinatorima, modifikatorima i intenzifikatorima, o čemu je uvodni dio dao i u prvoj knjizi obrazlažući teorijske postavke o imeničkoj frazi. Kvantifikatori u imeničkoj frazi imaju ulogu izricanja količine ili broja članova u nekom skupu na koji se glavom fraze upućuje, a dijele se na egzistencijalne, npr. *neki* i univerzalne, npr. *svi*, *oba* i sl. Determinatori imaju funkciju determinacije, odnosno njima se specificira entitet na koji se imeničkom glavom upućuje kao na određeni ili neodređeni. Razlikuju se gramatički i leksički determinatori. U prve spadaju: pokazne zamjenice (*ovaj*, *taj*, *onaj*, *takav* i sl.), prisvojne zamjenice (*moj*, *tvoj*, *njegov* i sl.), relativne zamjenice (*koji*, *čiji*, *kakav*,...), neodređene zamjenice (*jedan*, *neki*, *nekakav*,...), upitne zamjenice (*koji*, *čiji*, *kakav*, *kolik*), redni brojevi (*prvi*, *drugi*, *treći*,...). U leksičke determinatore prvenstveno spadaju neki gramatikalizirani pridjevi, npr. *u rečenome tekstu*, *spomenuti incident* i sl., te prisvojni pridjevi, npr. *direktorova očekivanja*, *kolegicin telefon* itd. Kad je riječ o komplementima, u imeničkim frazama oni su funkcionalno slični objektima u glagolskim frazama i prototipno su desni zavisnici, npr. *izgradnja tunela*, *odustajanje od reformi*, *pjev ptica* i sl. Razlikuju se subjekatski, objekatski, okolnosni,

eksplikativni i partitivni komplementi. Modifikatorima se u imeničkoj frazi obilježava neko karakteristično obilježje entiteta obilježenog glavom imeničke fraze. Njime se daje specifikacija tipa predmeta i tako se on restriktivno određuje. Dijele se na premodifikatore, npr. *operski pjevač*, *prokleti lažov*, *gost profesor*, *žena sudija*, te na postmodifikatore, npr. *ulaz sprijeda*, *ulice grada*, *Evropa danas* i sl. Intenzifikatorima se ističe ili pojačava značenje glave ili njenih zavisnika, a u njihovoj se službi javljaju čestice i gramatikalizirani pridjevi, npr. *isti*, *sam*, *sve*, *mogući*, *živi*, *prokleti* itd.

U drugome poglavlju prof. Palić detaljnije obrađuje pridjevsku frazu određujući je kao frazu u kojoj je glava pridjev, a osnovna mu je sintaksička funkcija modifikacija imenice. Zapravo, zavisnici glave pridjevske fraze mogu imati dvije gramatičke funkcije – funkciju komplementa, npr. *odan porodici*, *svjestan opasnosti* i funkciju modifikatora, npr. *jako uporan*, *iznimno dragocjen*, *blijed u licu* i sl. Slijede poglavlja u kojima se obrazlažu priložne fraze, npr. *različito od drugih*, *lakonski mudro*, *potpuno pogrešno*, prijedložne fraze, npr. *od projekta*, *prema prirodi*, *na koži* i sl., te determinativne fraze, specifične po tome što im sintaksički položaj glave zauzima determinativ kao posebna funkcionalna kategorija riječi koja većinom uključuje jedinice što pripadaju pojedinim podskupovima različitih vrsta riječi – neke potkategorije zamjenica i zamjeničkih riječi, brojeve i brojevne riječi i pojedine druge gramatikalizirane riječi. Glave determinativne fraze prototipno su kvantifikatori, npr. *puno ljudi*, *nekoliko država*, a njima se mogu priključiti determinatori kao vanjski zavisnici, npr. *Čuvaj dobro to malo novca što imaš* ili modifikatori u čijoj se ulozi javljaju čestice, prijedložne fraze ili periferno neke imenice, npr. *Skoro sva sjedišta bila su zauzeta*, *Postoje neke četiri verzije tog događaja*, a posebno su česte i obične one s intenzifikatorima, npr. *Željela sam baš ovu bundu*, *Bojao sam se upravo ovolike krize*.

Osim detaljnog opisa navedenih poglavlja posebno je zanimljivo šesto poglavlje o negaciji. Naime, o samom pitanju negacije gramatike na južnoslavenskom prostoru uglavnom ne govore kao o pojedinačnom pitanju. U *Gramatici bosanskoga jezika. Sintaksa. Knjiga 2* negacija se promatra na rečeničnoj i podrečeničnoj razini. Osnovna je razlika među njima što rečenična negacija rečenicu čini odričnom zbog toga što obuhvata cijeli njen sadržaj, npr. *Navečer ne pijem kahvu*, dok je podrečenična negacija parcijalna jer se odnosi na dio ili pojedine dijelove rečeničnog sadržaja. Posebno se govori o polaritetu kao semantičko-sintaksičkom obilježju

konstrukcije koje se očituje u opreci potvrdnost / odričnost, pa se razlikuju rečenice pozitivnog od rečenica negativnog polariteta. Autor ističe kako je polaritet gramatičko obilježje i kako to treba imati na umu zbog činjenice da postoje rečenice u kojima konstituenti imaju negativnu konotaciju, te doprinose da se one semantički interpretiraju onako kako se interpretiraju rečenice negativnog polariteta, npr. *Sumnjam da će projekt biti završen do kraja godine*, gdje se glavna klauza interpretira sa značenjem „ne vjerujem". Također se govori o metajezičkoj negaciji koja pragmatički operira na razlici između uobičajene interpretacije značenja na jednoj strani i namjeravane interpretacije značenja na drugoj. Nadalje se govori o jedinicama negativnog i jedinicama pozitivnog polariteta. U jedinice negativnog polariteta prvenstveno spadaju čestica *ni*, zamjenice, odnosno riječi zamjeničkog tipa odričnog značenja s prefiksom *ni-*, npr.: *niko*, *ništa*, *nikakav*, *ničiji*, *nikamo*, *nigdje* i sl., dok su jedinice pozitivnog polariteta najprije intenzifikatorska čestica *i*, potom zamjenice i riječi zamjeničkog tipa sa značenjem univerzalne kvantifikacije tvorene prefiksom *i-*, npr.: *iko*, *išta*, *ikoji*, *ikakav*, *ičiji*, *igdje*, *ikad* i sl. Potom se govori o okviru i fokusu negacije, načinima ostvarivanja negacije, višestrukoj negaciji, fakultativnoj negaciji itd. S obzirom na to da je negacija u bosanskome vrlo kompleksno gramatičko pitanje, moramo istaknuti da cijelo poglavlje posvećeno negaciji u ovoj *Gramatici* (i u prvom i u drugom tomu) ukazuje na činjenicu da se prof. Palić uhvatio u koštac s najsloženijim gramatičkim pitanjima i temama i interpretirao ih jasno, argumentirano i pregledno u skladu s najnovijim lingvističkim pristupima i teorijama.

Tome u prilog govori i posljednje poglavlje koje se bavi tipovima rečenica i govornim činovima. Rečenica s karakterističnom morfosintaksičkom strukturom i intonacijom povezanom s odgovarajućom ilokucijskom snagom iskaza prototipno se koristi za izricanje određenih vrsta govornih činova. Glavni su tipovi rečenica: *izjavne*, *upitne*, *poticajne* i *usklične* rečenice, i tada ih promatramo kao gramatičke termine, dok se one razlikuju od vrsta govornih činova kao pragmasemantičkih kategorija. Posebno se razmatraju gramatička obilježja glavnih tipova rečenica i interpretiraju govorni činovi kao činovi upotrebe jezika u konkretnoj situaciji kako bi se izvela neka specifična društvena aktivnost, npr. izjava, pitanje, molba, poziv, naredba i sl. Potom se pojašnjava da se pojedini gramatički tipovi rečenica koriste za izricanje određenog govornog čina i u tom slučaju specifičan način komunikacijske

upotrebe rečenice čini njenu ilokucijsku snagu, koja predstavlja poseban aspekt pragmatičkog značenja rečenice. Kad se tipovi rečenica promatraju u relaciji s vrstama govornih činova koji se njima prototipno izvode, tada se može kazati da je ilokucijska snaga izjavnih rečenica u pragmatičkoj funkciji deklarativa pristajanje uz istinitost odgovarajuće propozicije; da je ilokucijska snaga upitnih rečenica u pragmatičkoj funkciji pitanja (interogativa) potraga za informacijom o istinitosti odgovarajuće propozicije ili o vrijednosti njene varijable; da je ilokucijska snaga poticajnih rečenica u pragmatičkoj funkciji direktiva navođenje adresata na određeno djelovanje ili ponašanje; i da je ilokucijska snaga uskličnih rečenica u pragmatičkoj funkciji eksklamativa prenošenje emocionalnog stava o odgovarajućoj propoziciji ili emotivne ocjene propozicije. Autor napominje da su pojedine vrste govornih činova vrlo široke kategorije i da se katkad neke od njih teško mogu uvrstiti u odgovarajuću natkategoriju, pa je tako potrebno operirati pojmovima primarne i sekundarne ilokucijske snage.

Sudeći po tome da je prof. Palić vrlo precizno razgraničavao gramatičke, semantičke i pragmatičke kriterije u interpretaciji pojedinih gramatičkih pitanja, možemo zaključiti da je za ovakav temeljit opis gramatike bosanskoga jezika bilo potrebno ogromno znanje, kontinuirano dugoročno propitivanje različitih teorijsko-metodoloških pristupa, praćenje recentne lingvističke literature i suveren pristup svim ključnim lingvističkim pitanjima. Autor nam ovom *Gramatikom* jasno, precizno i pristupačno objašnjava strukturu bosanskoga jezika, uvodi terminološka razgraničenja između tradicionalnog i savremenog i vlastitim metodološkim pristupom lingvističku bosnistiku postavlja u ravnopravan odnos s ostalim južnoslavenskim i drugim lingvističkim krugovima. U vremenu sve naglašenije površnosti i krajnje društvene neodgovornosti lingvistička bosnistika i uopće južna slavistika iznjedrila je djelo koje predstavlja rezultat potpune naučne predanosti, društvene odgovornosti i stručne posvećenosti. Njime nam prof. Palić još jednom potvrđuje ne samo svoje duboko znanje nego i odgovornost da to znanje podijeli u lingvističkoj, obrazovnoj i društvenoj zajednici i tako ostavi trajni pečat u kulturnoj memoriji bosanskohercegovačke društvene zajednice i otvori nova vrata promišljanja o jeziku kao temelju identiteta, obrazovanja i kulture.

Stoga srdačno preporučujem naučnoj i stručnoj javnosti čitanje *Gramatike bosanskoga jezika* s uvjerenjem da će zasigurno pomoći u rasvjetljavanju brojnih dilema u gra-

matičkim i širim lingvističkim interpretacijama strukture ne samo bosanskoga nego i hrvatskoga, srpskoga i crnogorskoga jezika. Tome u prilog govori i izvod iz recenzije akademika Ive Pranjkovića o ovome djelu: „Ove dvije Palićeve knjige *Gramatike bosanskoga jezika* sadrže dosad najpotpuniji, najdomišljeniji i najmoderniji opis sintaktičkoga ustrojstva jednostavne rečenice bosanskoga jezika, a to se u najvećoj mjeri odnosi i na hrvatski, srpski i crnogorski standardni jezik."

Mirela Omerović